

Osallistaminen eriarvoisilla työmarkkinoilla

Koordinaattorit:

Sanna Blomgren, tutkija, THL sanna.blomgren@thl.fi

Peppi Saikku, tutkija, THL peppi.saikku@thl.fi

Kunnan ja erityisesti sosiaalihuollon roolia vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien sosiaalisten ja työelämävalmiuksien parantamisessa on viime vuosina vahvistettu. Osallistavan sosiaaliturvan pilottihankkeet, pitkäaikaistyöttömyyden kuntakokeilu, sosiaalisen kuntoutuksen edistäminen, työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu, työmarkkinatuen uudistus sekä toimeentulotuen osittainen siirto Kelaan merkitsevät edelleen muutoksia kunnan rooliin vaikeassa työmarkkinatilanteessa olevien palveluissa. Tämä voi tarkoittaa sosiaalisen ja osallisuutta edistävän näkökulman vahvistumista palveluissa. Toisaalta työttömien etuuksiin ja palveluihin liitetyt erilaiset velvoittavuudet ja niiden mahdollinen lisääminen ovat herättäneet kysymyksiä siitä, pyritäänkö palveluissa ennemminkin vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien kontrollointiin kuin hyvinvoinnin lisäämiseen ja työttömyydestä johtuvan eriarvoistumisen vähentämiseen. Ennen huhtikuun 2015 eduskuntavaaleja puolueilla oli koko joukko ehdotuksia palkkatuen käytön lisäämisestä ja myös työllistämisen kohteista.

Tässä työryhmässä on tavoitteena tarkastella erilaisten osallisuutta lisäämään pyrkivien toimien ja politiikkojen merkitystä yksilöiden hyvinvoinnin lisäämisen ja yhteiskunnan eriarvoistumiskehityksen kannalta. Voiko osallistavan sosiaaliturvan toimintamalleista ja muista aktivointikeinoista olla apua eriarvoisuuden vähentämisessä ja vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien hyvinvoinnin lisäämisessä? Voidaanko esimerkiksi maahanmuuttajille, pitkäaikaistyöttömille tai työelämän ja opiskelun ulkopuolella oleville nuorille suunnatuin osallisuutta lisäävin toimenpitein vähentää eriarvoisuutta?

Työryhmään toivotaan esityksiä, joissa tarkastellaan osallisuutta lisäävien toimenpiteiden ja politiikkojen vaikutuksia hyvinvoinnin lisäämisen ja eriarvoisuuden vähentämisen näkökulmista. Tarkastelu voi kohdistua yksilöön, yhteisöön, yhteiskuntaan, yksittäiseen toimintamalliin tai esimerkiksi osallistavan sosiaaliturvan arvoperustaan ja siitä käytyyn julkiseen keskusteluun. Tervetulleita ovat myös esitykset, joissa tarkastellaan osallistavaa sosiaaliturvaa, vaikeassa työmarkkinatilanteessa olevia, osallisuuteen ja osallistamiseen liittyviä teemoja tai kunta-valtio-

suhteen muutoksia työttömien palveluissa myös muista lähtökohdista. Ryhmässä voi esitellä sekä valmiita että suunnitteilla olevia tutkimuksia tai aihealueeseen liittyviä projekteja.

Työelämän ulkopuolella olevien työkäisten työ- ja toimintakyky ja sosiaalinen osallisuus - arviointimallin kehittäminen

Auli Airila (auli.airila@ttl.fi), Pirjo Juvonen-Posti (pirjo.juvonen-posti@ttl.fi) & Minna Savinainen (minna.savinainen@ttl.fi), Työterveyslaitos

Euroopan sosiaalirahaston (ESR) toimintalinja viiden hankkeiden tavoitteena on sosiaalisen osallisuuden ja köyhyyden torjunnan lisäksi työttömien, osatyökykyisten, syrjäytymisriskissä olevien, työelämästä syrjäytyneiden tai muiden vaikeasti työllistyvien henkilöiden työ- ja toimintakyvyn edistäminen. Työterveyslaitoksen valtakunnallisen Solmu-koordinaatiohankkeen (2014–2017) keskeisenä tavoitteena on kehittää työelämän ulkopuolella olevien työ- ja toimintakykyä ja siinä tapahtuvia muutoksia mittaava arviointiväline ja -käytäntö (Kykyviisari). Kykyviisari kartoittaa kyselyn avulla yksilön koettua työ- ja toimintakykyä arjessa, sosiaalista osallistumista ja vuorovaikutussuhteita, psyykkistä toimintakykyä (kuten toiveikkuutta, päätöksentekokykyä ja masennusta), kognitiivista toimintakykyä (kuten keskittymiskykyä) ja fyysistä toimintakykyä.

Arviointiväline toimii hyvänä apuna yksilön henkilökohtaisten tarpeiden selkeyttämisessä ja tavoitteiden asettamisessa mm. palveluiden ja työllistymisen suhteen. Arviointiväline tukee omaa tilannettaan arvioivan yksilön työ- ja toimintakykyä antamalla palautetta hänen tilanteestaan. Kykyviisari mahdollistaa jatkossa työ- ja toimintakyvyn muutoksen seuraamisen yksilön lisäksi hanketoimijan ja ESR-hallinnon näkökulmista. Kykyviisarin kehittämistyötä tehdään monivaiheisesti. Asiantuntijatyönä koottua kokonaisuutta kehitetään yhdessä halukkaiden hanketoimijoiden ja työelämän ulkopuolella olevien työkäisten kanssa. Arviointivälineen kehittämiseksi asettaa lisähaasteita se, että työelämän ulkopuolella olevat on esimerkiksi toiminta- ja työkyvyn näkökulmasta heterogeeninen ryhmä. Keskeisiä kysymyksiä ovat: mikä merkitys sosiaalisen osallisuuden edistämisessä on työ- ja toimintakyvyllä ja sen muutoksella, sekä miten luotettavasti Kykyviisari kuvaa työelämän ulkopuolisen henkilön tilannetta? Entä kuinka rakentaa arviointivälineen palautejärjestelmä sellaiseksi, joka voi vahvistaa työelämän ulkopuolisten henkilöiden hyvinvointia, sosiaalista osallisuutta ja työelämävalmiuksia? Esityksessämme tarkastelemme erityisesti sellaisia sosiaalisen osallisuuden kysymyksiä ja mittareita, joita

Kykyviisarin kehittämistyössä on hyödynnetty. Esityksen tavoitteena on myös herättää keskustelua siitä, miten hyvin olemassa olevat käsitteet ja mittarit vastaavat työelämän ulkopuolisten henkilöiden tarpeita ja elämäntilannetta, ja saada työryhmään osallistuvien palautetta Kykyviisarin kehittämiseksi.

Keskustelu osallistavasta sosiaaliturvasta jatkukoon - ja eiköhän se jatku!

Jouko Karjalainen, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (jouko.karjalainen@thl.fi)

Sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikko käynnisti elokuussa 2013 keskustelun sosiaaliturvan vastikkeellisuudesta, jonka hän pian tarkensi ”osallistavaksi sosiaaliturvaksi”. Hän asetti 30.12.2013 työryhmän, jonka tehtävänä oli määritellä ”osallistavalle sosiaaliturvalle” sisältö, tehdä ehdotuksia toimeentuloturvan ja palvelujärjestelmän suhteen, sekä käynnistää ja arvioida pilotteja. Työryhmä oli koko työskentelynsä ajan varsin intensiivisen mediahuomion kohteena. Siihen nähden oli hiukan erikoista, että loppuraportin julkistamistilaisuus jouduttiin perumaan, koska yhtään median edustajaa ei ollut tulossa paikalle.

Pääministeri Sipilän hallituksen ohjelmassa todetaan, että ”*Hallitus luo osallistavan sosiaaliturvamallin, jonka tavoitteena on palkan ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen sekä irtisanotun työntekijän parempi tukeminen heti työttömyyden kohdatessa. Apuna käytetään riippumattoman asiantuntijatyöryhmän arviointeja ja suosituksia.*” Tämän voinee lukea myös niin, että siinä viitataan työryhmän loppuraporttiin, joka ei toistaiseksi ole herättänyt julkista keskustelua. Toisaalta hallituksen toimenpideohjelmassa todetaan, että ”selvitys kannustinloukuista sekä osallistavan sosiaaliturvan malli on valmis vuoden 2016 loppuun mennessä.”

Sipilän hallitusohjelman kirjaus ja aikataulu viittaavat siihen, että osallistava sosiaaliturva nähdään edelleen käyttökelpoiseksi toimintatapana sosiaalihuollon ja työvoimahallinnon välimaastossa. Median ja sosiaalisen median rooli maaliskuussa 2015 loppuraporttinsa jättäneen työryhmän työn seuraamisessa oli kiinnostava (sivu)juonne. Uudet julkisuuden areenathan luovat vaikutelman julkaistujen puheenvuorojen näkyvyydestä, jopa vaikuttavuudesta. Kyse ei ole pelkästä illuusiosta vaan verkkopalstoilla ja somessa pääsevät näkyviin myös sellaiset, joille lehtien yleisön osastot ovat olleet käytännössä suljetut. Ainahan uudet keskustelukanavat eivät ole suinkaan lisänneet keskustelun tasoa, eivätkä edes sen monipuolisuutta.

Esityksessäni erittelen lähinnä muutamassa Facebookin ryhmässä vuoden 2014 aikana ”osallistavasta sosiaaliturvasta” käytyä keskustelua, joka oli aika kiihkeää vielä alkusyksystä 2014, mutta sittemmin hiipui miltei kokonaan. Kaikkiaan poimituna on noin 4500 keskusteluketjua, joista saa monia näkökulmia siihen, mitä asioita ryhmäläiset pitivät ja todennäköisesti pitävät mahdollisessa seuraavassa keskusteluvaiheessa tärkeinä. Suurin osa kommentoijista oli ajatusta vastaan ja uhkakuvat olivat vahvoja. Siksi ei olekaan ihme, että myös somessa työryhmän loppuraportti ja sen toimenpidesuositukset ohitettiin miltei täydellisellä hiljaisuudella.

Työelämäosallisuuden valtaamalla. Etnografinen tutkimus osallisuuden rakentumisesta nuorten Valtaajat-projektissa.

Reetta Karjalainen, Jyväskylän yliopisto, kielten laitos (reetta.l.karjalainen@jyu.fi)

Hyvinvointia ja osallisuutta myönteisesti tarkasteltaessa huomioidaan ne voimavarat, joita esimerkiksi työkykyisiksi kuntoutuvilla on käytettävissään. Helsinkiläinen nuorten työllistämiseen tähtäävä Valtaajat-hanke pyrkii antamaan alkusysäyksen positiiviselle muutokselle ja kiinnittämään nuoret hyvinvoinnin resursseihin palvelujärjestelmien ulkopuolella. Toimintamallissa nuoria kannustetaan kuntoutumisen aikana kansalaisaktivismiin ja oman yhteiskunnallisen projektin tekemiseen uuteen talouteen kytkeytyvien kaupunkikulttuurihankkeiden ja demokratiakasvatuksen myötävaikutuksella.

Tutkimuksessa tarkastellaan, miten Valtaajissa kielen ja erilaisten vuorovaikutuksellisten toimintatapojen, kuten stand up –komiikan, neulekahvilan tai vloggaamisen avulla rakennetaan nuorten osallisuutta ja mahdollisuuksia edetä kohti työelämää. Tutkimus yhdistää diskurssintutkimuksen, sosiolingvistiikan, etnografian sekä sosiologian näkökulmia (esim. Blommaert 2010; Pennycook 2010). Diskurssintutkimus ja sosiolingvistiikan lähestymistavat mahdollistavat valtaannuttamisessa hyödynnettyjen semioottisten resurssien ja diskursiivisten käytänteiden tarkastelun huomioiden näiden kytkökset myös laajempiin yhteiskunnallisiin prosesseihin. Etnografinen lähestymistapa puolestaan liittyy tarkasteluun sosiaaliset toimijat kokemuksineen.

Lähestymistavat yhdistyvät tutkimuksen metodissa, neksusanalyysissa (Scollon & Scollon 2004). Neksusanalyysissa tarkastelu keskitetään toimintamallin risteymiin, ’neksuksiin’, joissa tulevat yhteen tila ja aika, sosiaaliset toimijat, semioottiset resurssit, sekä vuorovaikutukseen vaikuttavat genret ja laajempien yhteiskunnallisten prosessien kaaret. Aineistona käytetään kenttätyöhavaintoja,

Valtaajia varten tuotettua kirjallista viestintää, ääni- ja kuvataallenteita ja eri toimijoiden haastatteluja.

Tutkimus on käynnistynyt syyskuussa 2015 kenttätyöperiodilla Oma valtaus –kurssilla. Kielentutkimuksen näkökulma tuo uutta tietoa siitä, miten diskurssit, eri toimijat ja vuorovaikutukselliset genret tuottavat valtaantumista ja osallisuutta, ja mitä seurauksia tällä on nuorten elämään.

Lähteet:

Blommaert, J. 2010. *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge

University Press.

Pennycook, A. 2010. *Language as a Local Practice*. New York: Routledge.

Scollon R. ja S. Scollon. 2004. *Nexus Analysis. Discourse and the Emerging Internet*. Lontoo: Routledge.

Sosiaalisista yrityksistä työpankkeihin

Juha Klemelä, Turun yliopisto (jklemela@utu.fi)

Esityksessäni tarkastelen ja vertailen teoreettisesta näkökulmasta sosiaalisia yrityksiä sekä työpankkiyrityksiä.

Sosiaalisilla yrityksillä tarkoitan Suomen lain (laki sosiaalisista yrityksistä 1351/2003) mukaisia firmoja, jotka palkkaavat pitkäaikaistyöttömiä ja vajaakuntoisia. Sosiaalisten yritysten toimintamalli ei ole menestynyt maassamme ja sen tulevaisuus on auki. Työpankit ovat vuokratyöfirmojen tapaisia yrityksiä, joiden tehtävänä on saada “heikossa työmarkkina-asemassa” olevia työllistettyä avoimelle sektorille. Työpankit ovat STM:n kokeilu, eikä tämänkään toimintamallin jatkumisesta ole varmuutta.

Työpankkiyrityksiä voi eräässä mielessä pitää sosiaalisten yritysten historiallisina ja sisällöllisinä perillisinä. Esitykseni johtajatuksena on tarkastella, onko työpankkiyritys (pelkkää) sosiaalista yritystä “parempi” toimintatapa? Tarkastelun johtopäätös on myönteinen.

Vertailun tarkoituksena on tuoda käsitteellistä ja sosiaalitieteellistä sisältöä yhteen osaan tuetusta työllistämisestä käytävää keskustelua sekä tuottaa yleisemmän tason tietoa erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden, tuetun työllistämisen sekä avointen työmarkkinoiden välisistä mekanismeista.

Osallistaminen eriarvoisilla työmarkkinoilla?

Raili Leskisenoja, Helsingin yliopisto (raili.leskisenoja@pp.inet.fi)

Poliittisen toiminnan tavoitteena on kansantaloudellisen hyödyn ja tuottavuuden lisääminen, koska hyvinvointi nähdään suuressa määrin materiaalisena hyvänä. Jotta kukin kansalainen toimisi politiikan tavoitteiden mukaisesti työelämän sosiaaliset yhteisöt käyttävät kontrollia yksilöä pakottavana voimana. Normalisoivan vallan tavoite on normaalin ja epänormaalin määrittäminen sekä yksilön ominaisuuksien kiinnittäminen määritettyihin normaalin ja epänormaalin kategorioihin. Normaalisuus määritetään siis yksilötasolla. Yksilön edellytetään toimivan siten, että hän tuottaa taloudellista hyötyä. Tästä syystä aktivointipolitiikassa korostuvat yksilön velvollisuudet.

Väitöstutkimustani varten haastattelin nuoria aikuisia, jotka olivat osallistuneet erilaisiin aktivointitoimenpiteisiin työllistymisen edistämiseksi. Koska analyysin viitekehyksenä oli Foucault'n määrittelemä valtakäsitys, joka perustuu vallan diskursiiviseen luonteeseen, paikansin valtasuhteita niistä kertomuksellisista kokonaisuuksista, joissa kertoja osoittaa vastarintaa valtaa käyttävää tahoja kohtaan. Tästä syystä tuloksissa korostuva sivuuttamisen, alistamisen ja ulossulkemisen teemat. Hyväksi koetut ja ongelmattomat kuvaukset sosiaalisista suhteista eivät paljasta mahdollista vastarintaa, ja siten valtasuhteitten paikantaminen on vaikeaa niissä kertomuksissa. Useimmissa kertomuksissa ongelmat kiteytyvät sosiaalisessa kanssakäymisessä vaikuttaviin asenteisiin. Työyhteisö tai toimenpiteitä järjestävä henkilökunta käyttää normalisoivaa valtaa jolloin osallistuvat nuoret aikuiset ovat kontrollin kohteena. Heihin pyritään vaikuttamaan ja heistä pyritään kasvattamaan tuottavia kansalaisia ja työntekijöitä. Tämä vallankäyttö kohdistuu nuorten aikuisten subjektiviteettiin, heidän henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa. Sosiaalinen yhteisö arvioi ja luokittelee heidät normaaleiksi tai epänormaaleiksi. Kontrollin pakottamana nuoret aikuiset joutuvat omaksumaan nämä käsitykset itsestään, mikä vaikuttaa heidän itsetuntoonsa.

Jotta osallisuutta lisäävin toimenpitein voitaisiin vähentää eriarvoisuutta, nuoria aikuisia pitäisi auttaa ymmärtämään työelämän sosiaalisia valtasuhteita ja toimimaan niissä tasa-arvoisesti. Heille pitäisi antaa mahdollisuus määritellä oma käsityksensä itsestään niin, että nämä määrytykset tukevat tervettä itsetuntoa. Saavuttaakseen päämääränsä nuori aikuinen tarvitsee ennen kaikkea positiivisen ajattelutavan ja sosiaalityöntekijän suurin haaste on luoda nuorelle ymmärrys etsiä positiivisia asioita elämässään.

Kehitysvammaisten ihmisten työllisyystilanne 2013-2014

Hannu T. Vesala (hannu.vesala@kvl.fi) , Simo Klem (simo.klem@kvl.fi) & Marika Ahlsten (marika.ahlsten@kvl.fi), Kehitysvammaliitto

Esityksessä tarkastellaan, miltä kehitysvammaisten ihmisten työllisyystilanne Suomessa näyttää tällä hetkellä, ja mitkä ovat palkkatyöhön työllistymistä edesauttavia ja estäviä tekijöitä. Esitys perustuu Kehitysvammaliiton tuoreeseen tutkimukseen, johon osallistui 13 vammaisten työllisyyspalveluja tuottavaa organisaatiota. Tiedot kerättiin yli tuhannesta palveluja käyttäneestä kehitysvammaisesta henkilöstä.

Kehitysvammaisia ihmisiä arvioidaan olevan Suomessa noin 40 000. Heistä työikäisiä on noin 25 000, joista vammaisten henkilöiden työllisyyspalveluissa on noin 15 000. Tutkimuksemme (Vesala ym., 2015) perusteella tällä hetkellä vammaisten työllisyyspalveluja käyttävistä kehitysvammaisista henkilöistä korkeintaan 400 – 500 on palkkatyössä. Avotyötoiminnassa on arviolta 2000 ja työkeskusten työtoiminnassa noin 6000 henkilöä.

Tutkimus toteutettiin lomakekyselynä, ja vastaajina olivat asiakkaansa hyvin tuntevat työhönvalmentajat, työtoiminnan ohjaajat ja muut vastaavat henkilöt. Vastaajia pyydettiin arvioimaan, olisiko kyseisellä kehitysvammaisella henkilöllä mahdollisuus työllistyä palkkatyösuhteeseen. Vastausten mukaan lähes puolella tällä hetkellä avotyötoiminnassa olevista ja noin neljänneksellä työ- tai toimintakeskuksessa olevista kehitysvammaisista henkilöistä olisi edellytykset työllistyä palkkatyöhön. Koko maan tasolla tämä tarkoittaisi noin 3000 potentiaalista työntekijää.

Kehitysvammaisten ihmisten työllistymismahdollisuuksia perusteltiin sillä, että he ovat työssään osaavia, taitavia, kyvykkäitä ja motivoituneita. Työllistymistä rajoittavaksi tekijäksi koettiin yleisimmin se, että henkilöillä on erilaisia terveydellisiä tai fyysisiä rajoitteita ja haasteita jaksamisessa tai toimintakyvyssä yleisesti. Haasteiksi koettiin monesti myös alueen heikko työllisyystilanne ja kunnan vähäiset resurssit järjestää työllistymisen tukipalveluja.

Kehitysvammaisia ihmisiä ei edelleenkään nähdä potentiaalisena työvoimana. Kysymys on lopulta asenteista: mihin kehitysvammaisten ihmisten nähdään kykenevän ja mihin heille annetaan mahdollisuus. Tutkimuksen mukaan kehitysvammaisten ihmisten työllistyminen mahdollistuisi, jos heille löydettäisiin sopivat työtehtävät, jotka olisivat riittävän selkeitä, hyvin ohjeistettuja ja mahdollisesti myös räätälöityjä henkilöiden taitoja vastaaviksi. Riittävä tuki ja mahdollisuudet kokeilla erilaisia työtehtäviä avaisivat monelle kehitysvammaiselle ihmiselle väylän palkkatyöhön.